

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЙ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У ПЕРЕКЛАДІ ФЛОРЕНС ЛАЙВСЕЙ ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА “МАРУСЯ”

© Гнатів Р.Я., Савенко О.М., Ярема О.В., 2000

ДУ “Львівська політехніка”

Ознайомлення англійців з духовною та літературною спадщиною українського народу за допомогою такого засобу як літературний переклад триває вже майже два століття.

Один з перших перекладів української мови здійснив Бенджамін Бересфорд (уродженець графства Вустершір), який у 1816 році видав у Лондоні впорядковану і перекладену ним книжку “Російський трубадур, або Збірка українських та інших національних мелодій”, де серед інших матеріалів було вміщено і вільний переспів пісні-романсу С.Климовського “Їхав козак за Дунай” та мелодію пісні “Вийшли в поле косарі”, щоправда, з іншими словами. Відтоді багато англійських, американських та канадських перекладачів серед них: Джордж Генрі Борроу, Р.Бейн, Дж. Ліндсей, Джон Вір, М.Царинник, Ю.Луцький та Флоренс Лайвсей бралися за освоєння українського літературного материка, намагаючись у міру своїх знань, світоглядних настанов, таланту і просто інтуїції передати рідною мовою український національний дух, колорит, символізм та різного виду реалії буття великого слов'янського народу.

Власне, одне з визначних місць у перекладі української літератури англійською мовою належить канадській перекладачці Флоренс Гамільтон Лайвсей (1874-1954). У 1940 році в її перекладі у США вийшла повість Г. Квітки-Оснoв'яненка “Маруся”.

Глибокі знання української етнографії, національних звичаїв, духовної спадщини нашого краю допомогли Флоренс Гамільтон Лайвсей більш-менш повно відтворити специфіку першотвору.

Загальновідомо, що вдале відображення реалій є однією з основних складових успіху в перекладацькій справі. Адже якнайближча передача предметного змісту реалії означає якнайточніше відтворення характеру явища, поняття чи предмету, які є тісно пов'язані з народом, країною чи краєм, з одного боку, і з історично-часовим проміжком, з іншого. Це знайшло відбиття в даному перекладі. Флоренс Лайвсей, окрім ґрунтовних знань української мови, культури, духовних звичаїв, досконало опанувала ще й теорію перекладу, зокрема засоби та методи, за допомогою яких можна точно або наближено до оригіналу передати значення тієї чи іншої реалії.

При глибшому дослідженні перекладу повісті “Маруся” можна спостерегти “надмірну українізацію англійського тексту та впровадження в його художню тканину надто багатьох українізмів”[2, с.27], а також надмірне використання такого перекладу реалій, як транслітерація. Наприклад, “Далі старший староста не втерпів і каже: – Ох панове, сватове...” – “Then the first Starosta could contain himself no longer and said, “Oh noble Svat...”

В даному випадку спостерігається транслітерація реалій староста, сват. З іншого боку, ця хиба перекривається розмаїттям інших засобів перекладу. Навіть трансліте-

руючу реалію, перекладач або доповнює таку транслітерацію виносками з поясненням англійською мовою, або супроводжує її іншим видом перекладу:

“Пограла б з подруженьками у хрещика, пісеньок би поспівала”

“You could play kreschik (tag)”.

У цьому прикладі Флоренс Лайвсей доповнила транслітерацію реалії хрещик гіперонімом “tag” – гра у квача, а хрещик, згідно із словником української мови (т.ХІ с.144), – танкова гра, під час якої хлопці і дівчата міняються місцями, або рід гри, в котрій одна пара гравців ловить іншу, які після голосного сигналу розбігаються, тікаючи від першої пари. Перекладач вдало знайшла найбільш відповідну для англійців гру, яка би відповідала українському хрещику, зберігши при цьому денотативне значення, оскільки обидва види ігор – подібні.

Поза тим, Флоренс Гамільтон Лайвсей для перекладу однієї і тієї ж реалії використала два або три методи перекладу. Так, згадану вище реалію старости вона передає, окрім засобу транслітерації, ще й лексемами *matchmaker* – сват, *сваха*; та *master of ceremonies* – що можна перекласти як тамада. У першому випадку маємо справу знову з гіперонімічним методом, але вже з втратою денотативного значення - в українському мовному середовищі старости і свати – різні поняття. Але натомість передається конотативне значення, бо в англійському середовищі роль старост можуть виконувати батьки, тобто свати відносно батьків нареченої. В іншому випадку з цією ж реалією канадська перекладачка застосувала описово-контекстуальний метод перекладу – *master of ceremonies* – тамада – керівник весільної церемонії. Семантична суть такого методу перекладу стає зрозумілою лише з самого контексту твору і його перекладу:

“Аж ось ... крикнув дружок:

“Старости, пани підстарости, благословіте молодих вивести із хати надвір погуляти!”.

“But ... the best man made his announcement to the master of ceremonies/ Grant your blessing, lead out the married couple to the yard to dance.”

В даному випадку вдало відтворена еквівалентна ситуація і особливо семантика реалії на денотативному рівні значення, яке, без сумніву, збережене, і треба було виділити оказійну сему – господар (master), яка не має нічого спільного із семантикою відповідного слова в українській мові. Окрім цього, перекладач, внесла розмаїття у переклад реалії, використавши вільне словосполучення, яке теж отримує своє семантичне поле – різноманітні обов’язки тамади на весіллі. При цьому, звичайно, втрачається локальна сема – українське національне забарвлення реалії старости, що виправдовується смыслом цілого контексту – хто ж має виводити і благословити молодих, як не старости. Прикладами, які вказують на адекватність чи неадекватність семантико-компонентного ряду обох текстів, можуть бути реалії національного українського одягу: запaska і плахта та реалії української обрядової їжі, зокрема кутя. Тут треба також зазначити, що в кожній лексемі, а отже, і в реалії, спочатку виділяють архісему, тобто відповідний рівень абстракції предмету чи явища. Так, архісеми в реалії запaska і в її гіперонічному англійському відповіднику *аргон* – передник, *фартух* – не є адекватні: архісема реалії запaska – святковий одяг; а англійського відповідника *аргон* – фартух,

передник – захисний одяг. У словнику української мови (т. III, с. 247) знаходимо, що запаска – це “жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру, що використовується замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки”.

Отже, сема *аргон*, на жаль, губить усі ознаки конотативності та локальності.

Але вернімося до архісеми, при її виділенні реалії важливо також відокремити діагностичні семи. За визнанням англійським теоретиком перекладознавства Ю. Найдою, діагностичні семи мають триступеневий поділ:

- 1) імплікаційні – тобто, вихідні компоненти;
- 2) серединні – перший висновок;
- 3) інференціальні – ті, які констатують факт.

Простежимо дослідження цих діагностичних сем на прикладі з реалією кутя:

1) імплікаційним компонентом для реалії кутя є національно-обрядова страва.

2) серединним компонентом – з чого цю страву приготовано і, як висновок, це є солодка каша.

3) інференціальним – обрядова каша, яку їдять на Святий Вечір, напередодні Різдва.

За такими компонентами діагностичної семи уже можна скласти уявлення про цю реалію. Якщо ж дослідити за подібною схемою англійський відповідник, переданий описовою перефразою, *boiled wheat (kutia)* – зварена пшениця, розчинена з медом у воді, то отримаємо перші два аналогічні компоненти діагностичної семи, а ось третій компонент – інференціальний, буде відмінним. Для англомовних читачів така каша асоціюється з кашею, яку вони їдять зазвичай з молоком на сніданок. А це означає, що втрапився національно-обрядовий колорит семи, що не сприяє правильному розумінню цієї реалії. Тому, щоб привести реалію до ближчого денотативного значення референту, варто теж дослідити її як мікрокомпонент значення, який складається з двох основних компонентів: семантичної ознаки і семантичного конкретизатора. Отже, в реалії кутя можна відокремити спільну семантичну ознаку – національна страва, бо в англійців їхня *cereal* – каша теж національна і традиційна, але з відмінними семними конкретизаторами, відповідно, в українців – різдвяна, а в англійців чи американців – щоденна. Відмінним буде й абсолютний зміст семного конкретизатора – в українців – з горішками, медом, маком, а в англійців – з холодним молоком.

Але, як не дивно, власне ці відмінності можуть допомогти зрозуміти і уявити, що таке є реалія кутя.

Інший приклад, який розглянемо, реалія плахта є вдалим з точки зору так званої змішаної чи перехресної адекватності різних компонентів лексем обох текстів:

“Плахта на ній картацька, черчата, ще материнська – придане...”

“The Plachta, or seamless skirt wrapped round her hips was barred in oblongs and was part of her mother’s dowry ...”

З книги “Українська минувшина”^{*} дізнаємось, що плахта складається з двох полотниць “клітчатої і саморобної тканини”.

^{*} Пономарьов А. та інші. Українська минувшина / Під ред. Ю. Медюка, С. Головка. К., 1993. С.114-115.

Впадає в очі те, що Флоренс Гамільтон Лайвсей застосовувала ряд методів перекладу, поєднавши транслітерацію з описовим поясненням, яке в свою чергу має два варіанти: описова перефраза *seamless skirt* – сорочка без шва, і описове словосполучення – *barred in oblongs* – з полосами вздовж. При глибшому семантичному аналізі спостерігаємо спільні архісеми – національний одяг в семах плахта і *barred in oblongs* з полосками вздовж, – бо такий вид одягу є подібним до вбрання горців Шотландії. Така подібність створює перше уявлення в англомовного читача про реалію плахта. Відмінність семних конкретизаторів в семантичному ряді: плахта – *seamless skirt* – без шва; в українському варіанті – пошита з двох полотнищ і в англомовному – *seamless skirt* – з одного шматка тканини, – та спільність у семантичному ряду плахта – *barred in oblongs* – тканина із смужками вздовж. Додатково допоможе американцеві чи канадцеві створити повний образ даної реалії метод комбінованої реномінації: “*new plait skirt*” – шотландська сорочка, де треба виділити архісему: “подібність до шотландського одягу”.

Звичайно, що таке опущення реалії зменшує експресивно-емоційне навантаження контексту і навіть дещо змінює його інформацію.

Ще одним прикладом української реалії такого типу на конотативному рівні є гарбуз з національно-локальною семою – відмовити женихові. Однак, на відміну від попереднього прикладу, автор перекладу застосовує адекватний відповідник на денотативному рівні – *rumprkin* – гарбуз. Знову ж таки губляться всі традиційно-локальні семи, бо в США чи Канаді при сватанні такий спосіб відмови женихові відсутній. Гарбуз – *rumprkin* використовують під час інших свят: наприклад, 31 жовтня – день усіх святих. Тому, очевидно, тут варто було дати описове пояснення.

Але це – поодинокі випадки. Загалом національний колорит реалій на конотативному рівні в перекладі твору Г.Квітки-Основ'яненка переданий вдало.

Яскравим підтвердженням цього є метод транспозиції на конотативному рівні, коли українська реалія замінюється англомовною реалією: калина – *cranberry* (журавлина).

“...а сама була рум'яна, а то почервоніла, як калина”.

“*She became crimson as clusters of the cranberry*”.

Не можна не погодитися з проф. Р.П.Зорівчак, яка у своїй праці “Реалія і переклад” відзначає, що “це один з тих випадків коли втрати – неминучі” [2, с.135], в цьому випадку денотативні значення губляться, а появляються повністю рівновартні конотативні. До того ж, у локальній семі обох лексем теж можна виділити найяскравішу сему – цнотливість, бо власне в англомовному середовищі *cranberry* (журавлина) асоціюється із “конотативною семантикою дівочої цнотливості” [2, с.134].

Цікавим є і переклад грошових реалій. Тут перекладачка застосовувала такі основні методи перекладу як : транспозиції, уподібнення та гіперонімії. В цілому ці методи є вдалі, бо реалія гривеник і є тією ж срібною монетою – в англійському перекладі: *a piece of silver* (метод прихованої транспозиції), а реалія червінець – монетою будь-якого виду з передачею на англійську – *ducats* – дукат – старовинна монета (метод уподібнення), що власне дуже добре передає конотативність цієї реалії. Можливо, дещо губиться конотативне та національне історичне значення при передачі реалії шажок – англійською – *corper* (гіперонімія): шаг – означає дрібну розмінну монету вартістю пів-

копійки, а її гіперонімічний переклад *correg* – будь-яку мідну монету. Узагальнюючи переклад грошових реалій Ф.Г.Лайвсей, можна ще раз звернути увагу на збереженні національно-колеритних сем у даному перекладі.

Отже, підсумовуючи семантико-компонентний і методичний аналіз перекладу Флоренс Гамільтон Лайвсей, треба перш за все відзначити в цілому вдалу передачу реалій на денотативному і конотативному з локальними семами рівнях. Щодо засобів перекладу, то тут, як уже було сказано вище, є багато виправданих транслітерованих методів, але, з іншого боку, є і велика кількість вдалих гіперонімічних варіантів.

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. М., 1975. 2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. Львів, 1989. 3. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця, як перекладознавча категорія. Львів, 1983. 4. Nida Eugene A. Componential analysis of meaning. Mouton Publishers. The Hague-Paris-New York, 1975.

ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИКО-ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ ДЖ. БАЙРОНА “ГЯУР” ЯК ЖАНРУ ТА ТИПУ ТЕКСТУ

© Кузнєцова Л.А., Саноцька Л.Г.,* 2000

ДУ “Львівська політехніка”

*ЛНУ ім. І.Франка

Поема Дж.Г.Байрона “Гяур” належить до жанру лірико-епічних поем [7]. Однією з характеристик цього жанру є статичність, адже і в ліричній, і в епічній поемі на перше місце виходить описання світу, висловлювання точки зору ліричного суб’єкта, картини, які фіксують один момент з життя героя, чи панорамні і т.д. [15]. І портрети, і характеристика, і діалоги, і монологи, і пейзажі, і жести, і міміка, притаманні епічній поемі, характеризують її як статичну.

Кількісний аналіз іменників та дієслів у поемі “Гяур” проводився для виявлення статично-динамічної ознаки лірико-епічної поемі.

Загальна кількість дієслів (ми не враховували інфінітиви, дієприкметники та дієприслівники, які теж підраховані, але аналізуються нижче) у тексті 1138. Якщо порівняємо з іменниками (1906), то дієслів на 768 (7,2%) менше (табл. 1). Це свідчить про доволі статичний загальний характер тексту і, таким чином, підтверджує теоретичне положення про статичний характер тексту ліроепічної поемі.

Кількісний аналіз прикметників, прислівників, дієприкметників та дієприслівників проводився для виявлення описової ознаки жанру ліроепічної поемі.

Прикметники, прислівники, дієприкметники та дієприслівники, як описові частини мови, не тільки присутні у картинних та портретних описах [6], але й створюють підґрунтя для емоційності, невід’ємної риси ліроепічної поемі, адже саме прикметники та прислівники у більшості випадків є епітетами та частинами метафор. Їх кількісне абсо-